

מהדורת וויינרעב
גליון שבועי
פרשת האזינו | תשע"ז

משא ומתן

יו"ל ע"י בית הוראה עץ חיים | בנשיאות הרב חיים קאהן שליט"א | גליון קל"א

מעשה שהיה

שיעור חזון איש

הרב אריה ליכטנשטיין
ר' נטע צעד
במעלה
הרחוב בנחת

ובשופי. אצלו מתחיל חג הסוכות כבר בערב החג... חביבה עליו מאד מצוות ארבעה מינים, ובכל שנה הוא משקיע זמן וכסף רב בעבודה.

הוא ניגש לדוכן של ההדסים - זה החלק הקל ביותר - הרהר לעצמו - אקנה חבילה סגורה, עם אחד ההכשרים המהודרים. 'הדסים א' א' לפי כל השיטות וההידורים, תמיד יהיו משולשים ומהודרים כנדרש...

לאחר שרכש חבילה כזו בטבין ותקילין, הוא המשיך לכיוון הדוכנים של הלולבים והאתרוגים - כאן כבר אצטרך לברור ולבחור בעצמי... אין השגחה שתעשה זאת בשבילי... - חשב תוך כדי שניגש בחדווה של מצוה.

לאחר מספר שעות ועלתה בידו מציאה מחיפוש, הוא נפנה לשוב אל ביתו כשבאמתחתו המינים, לבר מערבות אותן יקנה בערב החג ממש.

בבית, הוא הניח את הלולב במקומו ביראת הכבוד, וכן עשה לאתרוג. לפני שהניח את ההדסים במקרר (Refrigerator) הוא החליט לבדוק אותם.

- אפילו יש על האריזה הכשר, אבל מי יודע? אולי זה לא בדיוק הכי מהודר...

הוא הוציא את ההדסים מהאריזה והחל לבחנם. הם היו משולשים כדבעי, כל שרשי העלים יצאו ממש באותו הגובה וכו' וכו'.

הוא הניחם על השלחן ונפנה להביא סרגל מדידה, לבדוק אם ארכם של ההדסים הוא על פי כל השיטות, 11.4 אינץ', כשיטת החזון איש.

הסרגל הראה שאורך ההדסים הוא בדיוק כנדרש, אפילו לשיטת החזון איש. הוא החזיר את ההדסים לאריזתם, והניחה במקרר.

בערב, בבית הכנסת, הוא סיפר בשמחה לבנו ישעיה שכבר השיג ארבעה מינים מהודרים

- אפילו בדקתי את אורך ההדסים, הם בדיוק כשיעור חזון איש...

- מהקן המשולש הראשון? - התעניין ישעיה כבדרך אגב.

- מה הפירוש? הסברתי לך שאורך כל ההדס הוא כשיעור חזון איש. 11.4 אינץ'...

זה באמת שיעור חזון איש... אבל החזון איש כותב שהחלק החלק למטה מהעלים של ההדס,

פסקי דינים

דיני הלואה (ה')

חוב פירעון ב'

האיסור על הלואה לדחות פריעת החוב

כבר נתבאר שהלואה חייב שיהיה לו המעות מוכנים לשלם למלוה לזמן הפירעון¹, לפיכך, מלוה שתובע את הלואה שישלם החוב², ויש ללוה המעות לשלם, אסור לו לדחות המלוה ב'לך ושוב' ולומר בוא מחר ואתן לך, ועובר על לאו מדברי קבלה³, ויכול המלוה לכופף את הלואה שילך לביתו בעיר ויביא המעות לשלם החוב⁴.

הגיע זמן הפירעון ולאחר שתבעו המלוה שישלם דוחהו הלואה באלימות או טענות שקר מפני שאין דעתו לשלם עובר הלואה גם על הלאו דלא תעשוק⁵, אבל אם דוחהו כשדעתו לשלם לאחר מכן, עובר רק על הלאו מדברי קבלה⁶.

חוב ב"ד כשמשמט לשלם

החוב על ב"ד לכופף את הלואה שיש לו לשלם ואינו משלם החוב כמו שכופין על שאר מצות עשה⁷, וכן יש שכתב שאם יש למלוה שטר חוב שברור שחייב לו, מותר לגבותו ע"פ הערכאות ואין זה בכלל הליכה לערכאות, אבל לכתחילה יבקש על זה רשות מב"ד⁸.

נעשה גזלן למפרע

יש שכתב שלווה שקבע זמן פירעון ואינו משלם בזמנו ובזה מפסיד למלוה שאינו יכול להרוויח במעותיו עבירה היא בידו ובכלל גזל את חבירו שהפסיד לו ממון בגרימתו⁹, ויש שהוכיח מהפוסקים שלוח שאינו משלם החוב עובר למפרע על הלאו דגזילה, שהאומדנא היא שהמלוה הלואה על דעת שישלם החוב¹⁰. יש שהוסיף על דבריהם שאם המלוה הפסיד מפני שזה לא שילם לו החוב בזמנו, חייב הלואה לצאת ידי שמים ולפצות את המלוה¹¹. לפי האמור נראה שכן הדין כאשר הלואה היה לו מעות לשלם החוב, ומשמט לשלם.

להשכיר עצמו

כתבו הראשונים שהלואה שאין לו לשלם אין ב"ד כופין אותו להשכיר עצמו כדי שיהיה לו מעות לשלם החוב¹², ונחלקו הפוסקים האם כופין אותו כאשר התנה המלוה עמו בתחילת הלואה להשכיר עצמו¹³.

יש שכתב שאף באופן שאין כופין אותו להשכיר עצמו, ישכיר עצמו שאם אינו עושה כן נקרא לזה רשע ולא ישלם¹⁴, אבל יש שכתב שנחלקו הראשונים האם מוטל עליו חוב להשכיר עצמו, ולדעות שאינו חייב אף אינו נקרא לזה רשע וכו'¹⁵.

ברגיל להשכיר עצמו

יש שכתב שכל זה, כאשר הלואה לא היה רגיל להשכיר עצמו לפרנסתו, אבל אם היה בעל מלאכה עד עתה כופין אותו להשכיר עצמו כדי לשלם החוב, שעל דעת כן הלואה לו¹⁶, אבל יש שמפקפק על זה¹⁷. הראשונים נחלקו במי שהיה נצרך לבריות וקיבץ כסף לפרנסתו האם בעלי החוב יכולים לגבות ממנו ממעות אלה¹⁸, ויש שכתב דלפי זה אין כופין את הלואה לקבץ מעות כדי לשלם החוב¹⁹. אבל אם כשגבה מעות נתנו לו על דעת שישלם החוב, גובים ממנו²⁰. וכן אסר דרכו להתפרנס מהצדקה וללוות על דעת כן גובים ממנו²¹.

[1] ראה גליון קל"א, ע"פ ע"ג סעיף ח' וברמ"א והגהות ר"ע שם. [2] ראה גליון ק"ל, מחלוקת הפוסקים האם חייב לשלם כשהגיע זמן הפירעון אפילו בלי תביעת המלוה. [3] צ"ז סעיף ג', ובסמ"ע שם ס"ק ד' וערוך השולחן סעיף ג' (ע"פ ב"מ ק"י ב'). ונראה פשוט שבכלל זה כל סוג השתמטות לשלם. [4] נתיבות סי' ע"ד ס"ק א', ואם הוא טורד בעסקיו נותנים לו זמן ל' יום, ועוד יבואר להלן בע"ה. [5] עיין רמב"ם גזילה פרק א' הל' ד' (ובשו"ע סי' שג"ט סעיף ח') ובחינוך מצוה רכ"ח שכל שיש לו אצלו תביעת ממון ודחה אותו מחמת אלמות או רמאות נקרא עושק, ועיין בחוט המשולש מהגר"ח מוואלוז'ין סי' י"ז שגם מפני טענות שקר ואזי אף בגוי אסור, וביאור האחרונים (המנ"ח) שם אות ד' וביאור הגרי"פ על הרס"ג עמ' ק"ס ב' ואמרי בינה גביית חוב סי' ב' ובשו"ת סי' ג' דהיינו כשאין דעתו לשלם, וכ"כ בשו"ע הרב גזילה סעיף ד'. [6] עיין במנ"ח שמהנה מזה על הגמרא כתובות פ"א א' שרק עובר על פריעת בע"ח מצוה, אבל האחרונים הנ"ל כתבו דשם המדובר ברצוה לשלם א"כ. [7] צ"ז סעיף ט"ו שכופין עד שתצא נפשו וברמ"א שם הוסיף שחובשין אותו, ועיין מנחת חינוך מצוה רכ"ח. [8] כסף הקדשים סי' כ"ו ובשו"ת מהרש"ם סי' א' פ"ט. בגליונות הבאים יבואר בע"ה באיזה אופן מותר למלוה לתפוס מיד הלואה. [9] ב"ח סי' ל"ח סעיף י"ז. [10] אמרי בינה גביית חוב סי' ב' ובשו"ת סי' ג' ע"פ הרדב"ז ח"ב סי' תר"י, ועוד דיוקים בפוסקים. [11] עיין בשו"ת אמרי יוסף ח"א סי' קמ"ט אות א' שהסכים לדברי הב"ח הנ"ל, וכתב שחייב לצ"ש (אבל עיין בזה באמרי בינה שו"ת סי' א' ס"ק ח' ושו"ת בית אפרים ח"מ סי' כ"ח), ועיין שו"ת רצ"ב סי' ט"ו והגהות רע"א שם. [12] טור סי' צ"ט סעיף ט"ו והלאה, מר"ת ורא"ש, וכתבו בשו"ע סי' צ"ז סעיף ט"ו ופירש הסמ"ע (וכ"ה בראשונים הנ"ל) דזה בכלל כי לי בני עבדים וכו'. [13] בשו"ע שם כתב שאין כופין, ועיין גר"א סי' צ"ז ס"ק מ"ה דזה כמתנה ע"מ שכתוב בתורה, אבל הא"ת אורים ס"ק ל"ז כתב דזה תלוי

המשך הערתו בעמוד ב'

מעשה שהיה

קו ההלכה

התנאה לפניו...

קיבלתי זוג תפילין מלקוח לבדוק. בטעות חתכתי את הרצועות שלו, שהיו רצועות מעבודת יד ויקרות מאד. שאלה: האם עלי לשלם לו את מחירן המלא של הרצועות, או שיכול אני להיפטר בתשלום רצועות כשרות שאינן יקרות כל כך? תשובה: מהר"ם מינץ (סימן ק"ג הובא בבאר היטב אורח חיים סימן תרנ"ו סק"ד) פוסק כי מי שהזיק לחבירו אתרוג יקר, יכול לשלם לו אתרוג זול שכשר לברכה ודי בכך. הוא מביא סימוכין לכך מדין המזיק את שור חבירו המוקדש לעולה. מעיקר הדין יכלו בעליו לפטור את עצמו מחובתם בכבש לפי שיטת רבנן ובעוף לראב"ע (מנחות דף ק"ז ע"א), אך הם ביכרו להביא שור שדמיו מרובים. להלכה יכול המזיק לפטור את עצמו בכבש, כיון שדי בכך כדי לצאת ידי חובה (בבא קמא ע"ח ע"ב). מכאן, מוכיח מהר"ם מינץ, שדי לשלם אתרוג שכשר לברכה. אך רבים מהפוסקים נחלקו על מהר"ם מינץ וסוברים שאין הנידון דומה לראיה. בהמת קרבן אי אפשר למכרה (פסחים דף פ"ט ע"ב), אם כן שוויה אינה נמדד כמחיר השוק אלא לפי מה שנצרכת לבעליה לפטור מחובתם. לשם כך, די להם בכבש שדמיו מועטין. מה שאין כן באתרוג, יכולים בעליו למכרו במחירו היקר, ואם כן זהו שוויו האמיתי ולפיו חייב המזיק בתשלומין (חכם צבי סימן ק"כ, משנה למלך פרק ט"ז מהלכות מעשה הקרבנות הלכה ז' ושבות יעקב - חלק ב' סימן ק"כ).

יש מי שחילק בין 'מזיק' ל'שואל'. דהיינו שבשואל כולי עלמא יודו, ואף המהר"ם מינץ, שעליו לשלם את שוויו של האתרוג שקיבל לידיו. הוא אינו יכול לפטור את עצמו באתרוג כשר לברכה. הטעם לכך, דמכיון שכל הגאה שלו היא הסיבה המחייבתו שירדה תורה לסוף דעתו של השואל שמקבל על עצמו להתחייב גם באונסים (כמבואר בתוספות כתובות דף נ"ו), ובודאי שמקבל על עצמו אחריות דמי שוויו. בלא זה, לא היה המשאל מסכים להשאילן (שלחן מלכים, דף שמ"א ע"א). ונראה שהוא הדין לאומן שנשכר לתקן חפץ, שמתחייב להעמיד לו חפץ מהודר כמותו בחזרה, והוא נעשה אחראי על כל שוויו (ענין ערך ש"י סימן ד"ש סעיף ה').

אך מצינו בפוסקים ששהשוו את דין השומר לדין המזיק. גם בשומר קיימים דבריו של מהר"ם מינץ, הפוטרו בתשלום אתרוג שכשר לצאת בו ידי חובה (אדמת קודש - חלק א' סימן ס"ד וע"ע מהרש"ם - חלק ד' סימן מ"ז, וענין נחלת צבי סימן רצ"א סעיף כ"ד).

להלכה, למרות שרבים מהפוסקים הסכימו להלכה באתרוג שעל המזיק לשלם אתרוג מהודר כשווי של האתרוג שהזיק (מהרש"ם שם וערוך השלחן - אורח חיים, סימן תרנ"ו סעיף ה'), מכל מקום יכול המזיק לטעון 'קים לי' כמהר"ם מינץ וסיעתו שפטרורו (ביכורי יעקב סימן תרנ"ו סק"ג. ראה גם בפרי מגדים - משבצות זהב, סימן תרנ"ו סק"א).

ובנידוננו, כל זמן שהלקוח עדיין לא שילם לך, יכול הוא להחזיק בכסף ולטעון שעליך לשלם לו רצועות מהודרות. מה גם שאף השיטות הפוטרות מודות שיש לשלם אתרוג מהודר לצאת ידי שמים (אדמת קודש שם).

אינו עולה להכשרו. דהיינו, צריך שיהיה 11.4 אינצ' מהיכן שמתחילים עלי ההדס...
- אתה בטוח? מעולם לא שמעתי זאת... היכן כתב זאת החזון איש? אני צריך להיות בטוח לפני שאחזור למוכר... אם בכלל אמצא אותו...

ישעיה אץ לארון הספרים וחזר משם עם חזון איש - אורח חיים, מועד. הוא פתח בסימן קמ"ו והראה לאביו את דברי החזון איש שם בסק"ח שמכריע בפשיטות שהענף המגולה למטה מהעלים, נחשב כמגולה ואינו עולה לשיעור. עוד באותו הלילה חזר ר' נטע לאותו המוכר ודרש ממנו במפגיע את כספו - **ההדסים אינם כשרים לכל השיטות... רק לשיטת ר' חיים נאה הם כשרים...** המוכר שלף מכיסו סרגל מדידה והראה לר' נטע שאורך ההדסים הוא 11.4 אינצ' - בדיוק כנדרש לשיטת החזון איש!
 ר' נטע הסביר לו את הבעיה - **גם אני לא ידעתי מכך עד היום...** הפטיר.
 כדי להיות בטוח בצדקת דבריו של ר' נטע, התקשר המוכר למו"ץ ידוע, אצלו הוא מברר את כל השאלות והצעות בארבעת המינים.
 - אודה ולא אבוש, לא ידוע לי שכך כתב החזון איש. זכור לי שיש מכתב מהראב"ד רבי ישראל יעקב פישער ז"ל בהסכמה לספר 'ארבעת המינים השלם' שמסתפק בכך...
 בודאי שאפשר לסמוך על כך להקל, בפרט ששיעור ההדסים גם בלא אותו חלק מגולה מספיק לשיעור רבי חיים נאה... ר' נטע לא הסכים לשמוע זאת - **אני שילמתי על הדסים 'א' א' א' לפי כל השיטות וההידורים** - טען בלהט.

- חבל שלא בדקת את זה לפני שפתחת את האריזה. הייתי מוכר את ההדסים הללו בשופי לאחרים. כאלה שאינם תלמידי חכמים כל כך גדולים... כעת, מי ירצה לקנות חבילה פתוחה?
 ...
 מוטי ביקש מהמוכר כרטיס להגדלת הלוחטו שתתקיים הערב. לאחר שראה שסכום הזכייה עולה ל-130 מליון (!) דולר הוא החליט לנסות את מזלו...
 בעודו יוצא מהחנות, נתקל בו אחד מהלקוחות שבידו כוס שתיה. השתיה נשפכה על הכרטיס, שמספריו נמחקו... מוטי כבר לא יוכל להשתמש בו...
 הלה לא התבלבל - **בין כך הרי לא היית זוכה... לא הפסדת כלום...**
 - מה הפירוש? אתה צריך להחזיר לי את מחיר הכרטיס לפחות! את זה בודאי הפסדתי.
 - **את זה הפסדת ברגע ששילמת למוכר... - שחק ההוא.**

...
 כתב הרא"ש בתשובותיו (כלל ס"ו סימן ט') אודות ראובן שהיתה בידו בהמה והיה ירא לחטטה, שמא תימצא טרפה ויפסיד את דמיה. אמר לו שמעון: שחוט אותה. אם תהיה טריפה, אתן לך חמישים זוז בעבור בשרה. ואם כשירה היא, אשלם לך מאה זוז בעבורה.
 לבסוף כשנשחטה הבהמה, הוברר שהיתה טריפה ולא רצה שמעון לתת לראובן חמישים זוז, הוא טען שזהו לא מחירה האמיתי של בהמה טריפה. ופטר אותו הרא"ש שם ואף על פי שהשליש שמעון משכון להבטיח את ההסכם. והובאו דבריו בטור (סימן ר"ז סעיף כ"ד).
 והקשו הפוסקים, מדוע לא חייבו הרא"ש משום 'מזיק בגרמי'? והרי ראובן שחט את הבהמה, רק משום שסמך על דברי שמעון! כל נזק שבא ישירות ממעשיו של האדם וברי הידוק, לגרמי ייחשב וחייב.

ותירץ על כך הנתיבות (סימן ר"ז סק"ח) ביסוד גדול. מחירה האמיתי של בהמה טריפה נמוך הוא, אף אם למעשה תימכר לחרישה ולא לשחיטה (והוכיח כן מסמין רל"ב סעיף כ"ג).
 ואף על פי שמעשים בכל יום שכל הבהמות הנמכרות לחרישה מחירן גבוה, לא שנא אם כשירות הן או טריפות הן, שהרי בודאי יש בין הבהמות הנמכרות טריפות. לכאורה הדבר מוכיח שאף בהמה טריפה מחירה גבוה כשנמכרת היא לחרישה.

זה אינו. כל זה, בגלל שאין כל דרך לדעת ולבדוק זאת. אך באמת אם הבהמה הנמכרת טריפה היא, נמצא שהמוכר קיבל בעבורה מחיר מופרז והונה את הלווקח.
 ומוסיף הנתיבות לחדש לפי זה, דההורג את בהמת חבירו ונמצא שטרפיה היתה, משלם המזיק מחיר טריפה. הניזק אינו יכול לטעון: הייתי מוכרה לחרישה ומחירה היה גבוה. כל מה שיכל לקבל בעבורה מחיר גבוה, הוא רק מחמת חסרון הידיעה שגורם לאונאה, אך זהו לא מחירה האמיתי של בהמה טריפה (אבל עיין משפט שלום שם במשמרת שלום סק"כ"ג שהעיר על דבריו, ועיין ערך ש"י יוד" סימן א' ד"ה 'עוד כתב דעת קדושים').

אמנם, פשיטא שאף דבר שאין לו שוויות אמיתית בעצם כמחירו, אך יש לו 'שוק' ואנשים קונים אותו כך. לדוגמא כרטיס הגרלת הלוחטו, שאנשים מסכימים על הספק לשלם בעבורו כך וכך, ודאי שזה ייחשב כשווי. הלווקח לא נתאנה בשלמו מחיר זה, זהו שווי השוק (עיין קובץ 'הישר והטוב' - חלק ט' במאמרו של הגרמ"מ שפרן מעמוד ל"ב).

למעשה: המוכר חייב להשיב לר' נטע את מחיר ההדסים. אף שיכל למכור הדסים אלו, לולי פתח ר' נטע את האריזה, במחיר גבוה, מכל מקום מחיר זה אינו שווים האמיתי ולאונאה ייחשב. הם אינם כשרים לכל השיטות וההידורים.
 המזיק כרטיס הגרלה לפני שנוערה, חייב לשלם לבעליו את מחירו. זהו שווי השוק האמיתי של כרטיס לוטו.

המשך ההערות מפסקי דינים

במחלוקת באה"ע סי' ע' חייב להשכיר עצמו לזון את אשתו דלפי המחייב (רבינו אליהו) הוא מפני שחייב עצמו בכותבה, וה"ה כאן, וכ"כ הערוך השולחן סעיף כ"ה, אבל עיין הערה 15 מהאמרי בינה גביית חוב סי' ב' [14] עיין שו"ע הרב הל' הלואה סעיף ה' [15] עיין פתחי תשובה ס"ק ה' משער משפט סי' צ"ז ס"ג, לראשונים שפועל בכלל עבד אסור להשכיר עצמו ואינו בכלל לזה רשע וכו', אבל לראשונים שפועל בכלל שכיר חייב להשכיר עצמו. ועד"ז כתב בב"ח סי' צ"ט שם שאף את הנאני שהתנה להשכיר עצמו אינו מחייב, ואומרים לו שחייב להשכיר מעצמו, אבל לפי אסור להשכיר עצמו, אבל באמרי בינה גביית חוב סי' ב' ד"ה וראיתי, ובמחנה אפרים שכירות פועלים סי' ב' השיגו על הב"ח, והאריכו בזה, וע"ע במנחת פתים חו"מ סי' צ"ז סעיף ט"ו ציין לתוס' ב"ב קע"ד א' ד"ה מקמי, דמשמע שמחייבים אותו. [16] ערוך השולחן צ"ז סעיף כ"ה, וכן הביא האמרי בינה ג"ל בסו"ס ב' מערך לחם בשם הרדב"ז. [17] אמרי בינה ג"ל ע"פ הראשונים ג"ל. [18] ראה יוד" סי' רנ"ג סעיף י"ב מהמדרכי שאין גובים, אבל הגר"א שם ס"ק מ"ה כתב שהרבה חולקים (ועיין מנחת פתים יוד" שם מהפרישה סי' של"א שתמה על המרד"כי), וכן בפ"ת ס"ק ה'. אך עיין מה שהעיר ע"ז בשו"ת שבט הלוי ח"ב סוף סי' קכ"ה בהערות על יוד" סי' רנ"ג, וע"ע ספר צדקה ומשפט פרק ב' הערה נ"א ש"מ"א אם ירצה לשלם מעצמו מותר ואין בזה שינוי מדעת הבעלים. [19] עיין מנחת פתים חו"מ סי' צ"ז סעיף ט"ו, ויוד" שם. [20] רמ"א יוד" שם. [21] שו"ת שבט הלוי ח"ב סוף סי' קכ"ה בהערות על יוד" סי' רנ"ג ו"ח סי' ק"מ.